

Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája

Julesz Máté

A környezetvédelem polgári jogi vonatkozásai c. PhD-értekezéséhez

PhD értekezés tézisei

Pécs 2007

I. A témaválasztás indokoltsága. Kutatási feladatok, a feldolgozás módszerei

A PhD-értekezés célja a környezetvédelem polgári jogi vonatkozásainak részletes, elemző bemutatása, valamint a gyakorlat számára hasznosítható következtetések leszűrése.

A disszertációban közölt példák és megoldások kiválasztásánál tekintettel voltam arra, hogy a környezetvédelem magánjogi eszközeinek számbavétele egyezőségeket és különbözőségeket egyaránt feltárhat az eddigi gyakorlat tekintetében. A lehetséges új megoldások, az érintett felek öntevékenységén, jogérvényesítő képességén múló kezdeményezések, a közigazgatási joghoz szorosan kötődő időszakhoz képest vitákra adhatnak alkalmat. Elméleti vonatkozásban szinte minden, környezetvédelemmel foglalkozó számos szerző elismeri és szükségesnek tartja a környezetvédelem civiljogi eszközeinek gazdagítását, mégis, amikor a konkrét megoldásokhoz közelítünk, már gyakran ellenérvekkel találkozunk.

Az elektronikus információszabadságról szóló 2005. évi XC. törvény értelmében 2006. január 1-től közzé kell tenni a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény, valamint a Kormány ügyrendjéről szóló 1088/1998. (IX.20.) Korm. határozat alapján véleményezésre bocsátott, jogszabályalkotásra irányuló koncepciókat, jogszabálytervezeteket, valamint a miniszteri rendeletek tervezeteit, és ezekhez kapcsolódó előterjesztéseket és szakmai indokolásokat. Ennek köszönhetően pl. az új hazai Ptk-tervezetre is történhet kitekintés munkámban.

A 31/2003. (XII.17.) OM rendelet a környezetvédelmi jogi szakirányú továbbképzési szak főbb tanulmányi területei között 5.3. pontban a polgári jog szerepét emeli ki a környezeti érdekek védelmében, s annak az utóbbi években történt erősödéséről szól: *a polgári jog számos területén, de különösen a szerződésen kívül okozott károk megtérítésének szabályai között mind jobban érezhető a hagyományos polgári jogi felfogás elégtelensége...*

Gyakorlat és elmélet párhuzamosan és együtt is szolgálja a jogfejlődést, in concreto a környezetvédelmi magánjog alakulását. PhD-program több európai egyetemen folyik *droit privé de l'environnement*, *Privatumweltrecht*, *private environmental law*, *privaatmilieurecht* etc. elnevezés alatt.

A *Történelem és az állatok által okozott károk polgári jogi megtérítése* c. fejezetben a környezetvédelmi magánjogi felelősség speciális eseteként, *Az állatok által okozott károk megtérítésének néhány szempontja* c. fejezetben később felmerülő kérdéskör jogtörténeti megalapozása a kitűzött cél.

A *„környezetvédelem és polgári jog” bölcséleti vonatkozásai* c. fejezet a környezetvédelmi magánjogi felelősség alapesetének jogfilozófiai megalapozását tűzi ki célként.

A *környezetvédelmi magánjogi felelősség alapesete* c. főfejezet több alfejezettel egészül ki. A fő cél a külhoni és hazai felelősségi kérdések összevetése, és ezekből a Tézisekben leszűrt következtetések konkludálása. Az állam, a tulajdonjog és a környezet-természet kapcsán c. alfejezet célja a tulajdonjog sérelme esetén a tulajdon és ezen keresztül a környezet-természet védelme közjogi beavatkozással.

A *jogi személy magánjogi felelősségének bizonyos szempontjai a környezeti károkozás kapcsán* önálló alfejezetben kapott helyet. Itt néhány aktuális kérdés kerül kihangsúlyozásra. Ez az alfejezet a főfejezethez szervesen illeszkedik; önmagában nem képez igazán önálló egységet.

A közigazgatási határérték szerepe a környezetvédelmi magánjogi kártérítésben is önálló alfejezetben található. Ennek az alfejezetnek célja a történelmi példák ismertetésén túl a szerző személyes véleményének kialakítása a kérdésben.

A *Környezetvédelmi biztosíték és biztosítás* c. fejezet célkitűzése egy egészen aktuális kérdésnek a történelmi múlttól elinduló és a jelen (jövő) intézményi eljutó tárgyalása; válaszkérés a felmerülő kérdések aktuális vonatkozásaira. Milyen jogi eszközökkel rendezhető a környezethasználók felelőssége. Milyen pénzügyi eszközök nyújthatnának kellő biztonságot a környezetet-természetet élvezni kívánó ember számára az esetleges környezeti-természeti visszasságok esetén.

Az *állatok által okozott károk megtérítésének néhány szempontja* c. 5. fejezetben a környezetvédelmi magánjogi felelősség speciális eseteként felmerülnek olyan problémák, mint a vadállat „vad” minőségének meghatározása. Az állatok által okozott károk megtérítésének egyes alosztályai. Milyen tényköörülményektől függ, hogy mely felelősségi alakzatot hívhatja fel a törvénykező. A külföldi példák felsorakoztatása a hazai gyakorlat fejlesztését tűzi ki céljaként. Továbbá milyen, extrémnek tűnő jogi megoldások láttak napvilágot külföldön, és mely eltérő külhoni törvényhozás szolgálhat példaként Magyarországon.

A *Környezetvédelmi civil szervezetek és az actio popularis* c. 6. fejezet a környezetvédelem polgári jogi vonatkozásait alaki jogi problémafelvetéssel egészíti ki. Milyen esetekben lehet szó közigazgatási és mely esetekben polgári ügyszakos eljárásról. Centrális kérdés továbbá, hogy ki és milyen törvényi „mandátummal” léphet fel, és mely fórumokon a köz, a környezet, a természet, az állatok védelmében.

A komparatiztika, a kazuisztika és absztrakció, a jogtörténeti és a jogbölcseleti analízis, az empirikus vizsgálatok, a témavezetés és konkludálás, az áttekinthetőségre törekvő strukturálás és a végső következtetések alpontokba gyűjtése lehetőséget enged a téma tárgyalásán túl az eredmények hangsúlyozására. Az értekezés szerkezeti elemei úgy épülnek egymásra, hogy a Konklúziók a lényeges megállapítások végső extractumát nyújtsa.

II. Az értekezés tudományos eredményei, azok hasznosítása, illetve a hasznosítás lehetőségei

1. A környezetkárosításért, a környezetszennyezésért, a környezetveszélyeztetésért való civiljogi felelősség fejlődése a századok folyamán hazánktól Nyugatig eltérően alakult. Bizonyos országokban – pl. Ausztria - a környezetvédelem korán megjelent: az osztrák Baurecht keretei között a 19. században. Ekkor még a mai kornak megfelelő környezetvédelemről nem beszélhetünk. A környezeti értékek már kezdenek megjelenni a jogvédelem palettáján, de még nem olyan fejlettségben, mint a 20. század második felében.

2. A *Baurecht* magánjogias szemlélettel védte a környezetet. Kezdetben kifejezetten privátszemszögű környezetvédelemmel szembesülünk, mely nem a flóra és fauna összességét oltalmazza, hanem az egyes ember tulajdonába tartozó természeti kincseket. Hosszú időnek kell elteltie, mire megjelenik a nemzeti jogalkotás szintjén a környezeti értékek közjogi védelme. A Code Civil alapján a francia bírói gyakorlatban a 19. század vége óta megjelenik a környezeti objektív felelősség.

3. A magánjogi felelősség a környezeti károsításért több kérdéskört is felvet, érint: köztük a deliktális-objektív felelősség fogalmi pandanjait, a magánjogi kumulációtílalom elvének feltörhetőségét, illetve annak gyakorlatát hazai és külhoni jogi környezetben, az esetjogban. A vértlen és a vétkes felelősség más és más terheket jelent az – általános értelemben – felróható magatartást tanúsító számára, illetve eltérő reparációs lehetőségeket kínál a kárt elszenvedőnek. Ezek a szempontok a gyakorlatban kiegészülnek a környezet-és természetvédelem globális axiológiájával.

4. Csak akkor beszélhetünk ténylegesen objektív felelősségről, ha a felróhatóság – általános értelemben véve – tisztán a fokozott veszéllyel járó tevékenység (veszélyes

üzem) körén belül keletkezett okra vezethető vissza. Amennyiben az elháríthatóság is fennáll, már veszélyes üzemi vétkes felelősség keletkezik. A tárgyi felelősség szigorán enyhít a vétkességi elem esetleges megjelenése; így a történeti tényállás jogi megítélése és a jogkövetkezmény egészen más lesz.

5. Három év elteltével – általános esetben – további két évig nem évül el a felelősség, de ebben a két évben a károkozó exkulpációja lényegesen könnyebb: csak azt kell bizonyítani, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Ennek jelentősége egyrészt abban rejlik, hogy a veszélyes üzemi felelősség tárgyi körébe tartozó eset további két évig kereshető marad, ellenben a késlekedés megkönnyíti a károkozó kimentését: *periculum est in mora*. Megváltozik a felelősségi alakzat, melynek gyakorlati jelentősége igen nagy.

6. A szomszédjogi felelősség a kettős – a *a)* posszesszórius és a *b)* petitórius alapokon nyugvó – szankciórendszerrel válik *lex perfectává*. A birtokvédelmi és a kártérítési eszközrendszer a gyakorlatban jól kiegészíti egymást, és jelentős terheket vesz le a bírői igazságszolgáltatás válláról. A szomszédjogi zavarás kérdésköre így a québeci klauzula alkalmazása révén teljesebbé válik a Polgári Törvénykönyvben. A birtokvédelmi ügyekre vonatkozó iratoknak az önkormányzati levéltárból történő öt év utáni selejtezése a gyakorlatban akadályokat is gördíthet a bírói úton való jogérvényesítés elé.

7. A környezetvédelmi közérdekű kereset már a hazai Ptk-tervezetben is helyet kapott. A környezetvédelmi *actio popularis* gyors ívű fejlődéssel a társadalmi szervezetek és az ügyész illetén jogosultságain kívül (kilencvenes évek) – nyugati példa alapján – eljutott a szakirányú közigazgatási szervek *actio popularis*áig (2000-es évek). Úgy vélem, ez utóbbi elmaradása a kilencvenes években és megjelenése a közelmúlt jogtermékeiben, valamint a Ptk-tervezetben a gyakorlati megvalósíthatóság függvénye. Az *actio popularis* a környezettermészet-, állatvédelemben is biztosítja a köz érdekében történő demokratikus fellépés lehetőségét. Eszközt ad a polgár és polgárok érdekeit védeni hivatott hivatalos személyek kezébe.

8. Számtalan külhoni lexikon mellett a Pallas nagy lexikonban is olvasható: az *actio popularis* („népvád”) azt jelentette a római jogban, hogy minden római polgárnak joga volt bármely közbűntett miatt vádat emelni. A polgároknak ilyen terjedelemben (*cuius ex populo*) engedélyezett vád: a „népvád”. A lexikon ennek negatívumaira utal. Mára az *actio popularis* fogalma részben átértelmezésre került; több új jelentéstartalmat is nyert. Ezek közül fontos és kiemelendő a környezetvédelmi jogban megjelenő *közérdekű perlés* intézménye. A civil szervezetek hangsúlyos szerepvállalása az emberi jogok térnyeréséhez vezet. Az Agenda 21 szövegének harmadik része a nők, a gyermekek és a fiatalok, továbbá a helyi-öshonos szervezetek és az NGO-k szerepét hangsúlyozza a fenntartható fejlődés megvalósításában. Az *actio popularis* római jogi intézmény, mely a *populus*, a nép számára lehetséges igényérvényesítési eszköz volt. Bárki élhetett vele, aki keresetet volt jogosult benyújtani. A *class action* – angolszász minta szerint – egy társadalmi osztály, a társadalom valamely csoportja számára fontos érdeket jelenít meg; úgy, hogy a csoport egy vagy több tagja áll a bíróság elé, és a velük kapcsolatban hozott döntés kiterjed – precedensjelleggel vagy közvetlenül – a többi érdekeltre. Míg a *class action* a társadalom valamely csoportjának közvetlen érdekét szolgálja, a *people's action* osztársadalmi érdeket érvényesít, pl. társadalmi szervezet perbeli fellépése révén.

9. Hollandiában az *actio popularis* intézménye a környezetvédelem terén már az 1970-es évek óta élt és működött. Az 1986. június 27-i (megjelent a *Nederlandse Jurisprudentie*-ben 1987-ben, p. 743.) *Het Nieuwe Meer* holland legfelsőbb bírósági (*Hoge Raad*) jogesetben a bíróság kártérítésre is engedte perelni a *Burgerlijk Wetboek* alapján a környezetvédelmi társadalmi szervezetet. A briteknél csak az ún. *judicial review*

proceedingre, azaz a jogszerűség megállapítására terjed ki az ilyen szervezetek perlési jogosultsága; kártérítést tehát a brit rendszerben nem kérhetnek.

10. Az *Algemene Wet van Bestuursrecht* (általános közigazgatási törvény) új 3.4 szakasza értelmében már nem mindenkinek, hanem kizárólag az érdekelteknek biztosított a közigazgatási engedélyezési eljárásban az ügyfél jogállása. A jogszabály módosított 6.13 szakasza szerint fellebbviteli szakban pedig nekik is csak akkor, ha az első fokú eljárásban részt vettek. (V.ö.: magyar Környezetvédelmi Kódex 98. § (1) bek.: *a hatásterületen működő...egyesület és más...társadalmi szervezet...*) A holland környezetjogászok a holland *actio popularis* "halálát" látják ebben. Az Aarhusi Egyezmény átültetése is csak a legszükségesebb szabályok átvételét célozza; szemben a Németalföldön megszokott engedékenységgel, strict harmonizáció történt.

11. Az ipari forradalom idején, a 19. században a szomszédjog szolgált a magánszemélyek legfőbb polgári jogi védekezési eszközeként. A második világháborút követően megnőtt a fogyasztás és ezzel együtt a környezet szennyezése, mely újabb védelmi eszközöket kívánt. A végrehajtási deficit voltaképp azt a jelenséget fedte, hogy a közigazgatás már nem volt képes a közjog eszköztárával harcolva betölteni a környezet és a természet védelmezőjének szerepét. Létrejötték a *popularis actiók* a fejlettebb államokban. Az *actiók* olykor csupán a társadalmi szervezet saját tagjainak érdekeit szolgálták: ezek önérdekű keresetek voltak. A *private attorney general* szerepét betöltő, valóságosan közérdekeket képviselő szervezetek altruista akciók keretei között keresik a társadalom és a környezetvédelem ügyének igazát.

12. A magánjogban a környezetvédelem – sajátosan - magában foglalja a természetvédelmet, mely számos újabb kérdést vet fel. Az Európai Közösség keretein belül formálódott a gyakorlat és elmélet. Ebből a szempontból a Common Law országai és az ún. (ha még lehet ezt a differenciálást alkalmazni) törvényi jogú országok hasonló eredményre jutottak e téren. Az értekezés több oldalról is elemzi a környezeti és a természeti károkozásért való magánjogi felelősséget. Jogelméletet mint módszert hív segítségül a szerző a jogértelmezéshez. A környezetjog-filozófia, mely a filozófia külön területeként jelentkezik, speciális aspektust kínál. A jog elmélete szerves egységben áll a jog gyakorlatával. Az elmélet a gyakorlatban nélkülözhetetlen értelmező szerepet tölt be.

13. A gyakorlati példák illusztrálják az elméletből leszűrt következtetéseket. Magyarországi és külföldi esetek kerülnek kiemelésre. A jogtörténet hasonló szerepet kap a dolgozatban. A jogtörténeti aspektusra vetett súly két szempontból nyer relevanciát: *a)* a jogtörténeti elemzés módszer a jogintézményi fejlődés bemutatásához, és *b)* következtetéseket enged leszűrni a múlt tapasztalataiból. A jogtörténet segít megérteni a jelenkor követelményeit, egyúttal iránymutatást ad az átöröklött konceptusok pontos értelmezéséhez.

14. Az állam, a tulajdonjog és a környezet-természet kapcsán c. fejezetben foglaltak helyet kaptak a magyar Ptk-tervezet Ötödik Könyv Kötelmi jog Felelősség szerződésen kívül okozott károkért (Ötödik Rész) Kártalanítás megengedett károkozásokért (III. cím) címe alatt. Az állami felelősségvállalás kodifikálása cél és eszköz kell legyen a megengedett károkozás reparációjában. A gondoskodó állam és az „éjjeliőr” állam két olyan végpontot jelent, melyek közt félúton található meg az állam kívánt helye. A magánjogi jogviszonyokban feltétlenül nem, de behatárolt keretek közt pozitívan értékelhető az állam önkéntes szerepvállalása.

15. A környezeti kár fogalma – melyet értekezésemben részletesen elemzek – ugyanitt a II. cím IV. fejezetében az 5:589 §-ban, a dolgozatomban a 6. fejezetben elemzett környezetvédelmi közérdekű kereset az 5:591 §-ban kapott helyet. A környezeti kár fogalmát a Környezetvédelmi, a Természetvédelmi és a Hulladékgazdálkodási Törvény fogalmainak egységesítéssel, egyesítésével lehet megteremteni. A környezeti kár

fogalmának magyarázata, elemzése hozzájárulhat a majdan hatályba lépő új hazai Ptk. rugalmas alkalmazásához.

16. A felelősség az állatok károkozásáért ugyanott a II. cím II. fejezetében kapott helyet. Fontosnak tartom kiemelni az 5:576 § (2) bekezdésében foglaltakat. Külföldi és belföldi jogesetekkel illusztrálva elemeztem, mikor milyen szempontrendszer szerint ítélték meg a tartott állat „vad”-ságát. A Javaslatban *expressis verbis* megfogalmazásra került, hogy nem az állat fajtája, hanem veszélyessége foka, viselkedése határozza meg, hogy tárgyi vagy vétkes felelősséget alkalmazzon a törvénykező. Nemcsak az állatok jogi sorsa, de a felügyeletüket ellátó személyek magánjogi felelőssége is mutat még némi bizonytalanságot. Le kell szűrni, tisztázni, mire számíthatnak: ezt kívánja a jogbiztonság követelménye a gyakorlatban.

17. Az 1872. évi VI. törvénycikk 7. §-a szerint a fővadak (szarvas, däm vad és vaddisznó) által a vetésekben, ültetvényekben vagy más gazdálkodási és erdészeti ágakban okozott minden kárért azon birtokos vagy haszonbérelő, kinek vadászterületén az említett fővad *tenyész*, teljes kárpótlással tartozik. Ennek a törvényhelynek a helyébe lépett az 1883. évi XX. törvénycikk 7. szakasza, mely a fővadak köréből kivette a vaddisznót és a 13. §-ban a “ragadozó vagy kártékony állatok” közé sorolta. A 8. § értelmében az ezen állatok által okozott károkat nem kellett megtéríteni, mivel ezen állatok elpusztítása főszabály szerint megengedett volt. (Ma a 13. §-ban felsorolt állatok közül több – pl. nyuszt, vadmacska, medve – védett ragadozónak minősül (13/2001. (V. 9.) KöM rendelet 2. sz. melléklete); a hiúz, a farkas, a vidra fokozottan védettek (ibid. 4. sz. melléklet)).

18. A *quasi ex delicto* álláspontot a vadkárok megítélése esetén elveti Kolosváry, tekintettel arra, hogy a vadászatra jogosítottat általában nem terheli deliktum, mikor a vadászterületen élő vad másnak terményében stb. kárt idéz elő, és azzal a fikcióval él, hogy a vadászati jogosított gondatlansága, hanyagsága idézte elő a kárt; még akkor is, ha ez valójában nem így történt. Ez a fikció alapozza meg a vadkár esetén belépő tárgyi felelősséget a királyságbeli Magyarországon. Valójában a vadkár a vadászati jog mint *regale* megjelenéséhez köthető. Ez a *regale* a 9. században jelent meg germán talajon először.

19. Eltért a közfelfogásban annak megítélése, amikor az állatban idéztek elő kárt. Ilyenkor amennyiben *serencsétlenség* is közbejárt (azaz *vis maior*), de a károkozó is közrehatott, az állat értékének felét, amikor azonban *bosszúságból és szántsándékkal* (tehát deliktúan) idézték elő az állat károsodását (Czövek István fogalmazásában ez az *álnokságos kár*), az állat megbecsült értékét kellett kifizetni. Vétkes felelősségről volt szó, és csupán a vagyonsökkenést (*damnum emergens*) kellett megtéríteni. Az állatban okozott kár nagyobb súllyal nyomott a latban, mint az állat által előidézett kár megítélése az újkori Magyarországon.

20. A hulladékgazdálkodásról szóló, a természet védelméről szóló és a környezet védelmének általános szabályairól szóló jogszabályok közelmúltban bekövetkezett módosítása a 2004/35/EK irányelvnek is megfelelően megteremti az alapot a környezetvédelmi biztosításra és a környezetvédelmi biztosítékokra vonatkozó jogszabályok megalkotásához. A szupranacionális jogból eredő kötelezettségeinknek nemcsak a szankciótól való félelemből kell eleget tennünk, hanem azért is, mert a védett – környezeti – érdek mindannyiunk közös érdeke. Az Európai Unió – egyfajta nemzetek fölött átívelő szervezetként – megteremti a lehetőséget a tagállamok tapasztalatainak egymás közti hasznosíthatóságára, és lehetőséget nyújt egy új, a jelenleginél komplexebb, mégis átláthatóbb, határokon átnyúló jogrend megalkotásához. Ilyen jogrenddel könnyebbé válik a jogi kommunikáció, kiszélesednek a tényleges jogi-földrajzi határok.

21. A rendszerváltást megelőzően az állami vállalatok, mezőgazdasági termelőszövetkezetek felelősségbiztosításokat kötöttek nagy állami biztosítótársasággal,

mely évenként és alkalmanként egymillió forintos összeghatárig állta az általuk okozott környezeti károkat. Felmerült a vagyonszociálás lehetősége is, ám a felelősségbiztosítás nyújtotta a legmegfelelőbb keretet. A prevenció mindig szemben állt a biztosítás intézményével, hiszen az elővigyázatosságra és a megelőzésre helyezve a hangsúlyt könnyebben elkerülhetők a környezeti károk.

22. A környezeti károk megelőzése és helyreállítása tekintetében a környezeti felelősségről szóló 2004/35/EK parlamenti és tanácsi irányelv preambuluma (27) szakasza értelmében a tagállamoknak intézkedéseket kell tenniük annak érdekében, hogy ösztönözzék a gazdasági szereplőket megfelelő biztosítás vagy más pénzügyi biztosíték igénybevételére, továbbá a pénzügyi biztosítékok és azok piacának fejlődését annak érdekében, hogy tényleges fedezetet teremtsenek az ezen irányelv értelmében fennálló pénzügyi kötelezettségekre. E követelménynek a magyarországi jogalkotás a közelmúltban maradandóan eleget tett.

23. Európai biztosító részvénytársaság (a Tanács 2157/2001/EK rendelete és a hazai 2004. évi XLV. tv. szerinti *SE*) (esetleg európai biztosító szövetkezet, azaz *SCE*) formájában egy kooperációs társaság az Európai Unió szintjén is elképzelhető. Olyan, a létesítő okirata szerint az EU-n belüli székhelyű és központi ügyintézési helyű környezetvédelmi viszontbiztosítónak, melyre a magyar jog vonatkozik, tagjai lehetnének az EU más tagállamának joga alatt és Magyarország viszonylatában is tevékenykedő biztosítótársaságok is. A biztosítókról és a biztosítási tevékenységről szóló 2003. évi LX. törvény 10. § (1) bek. szerint a Magyar Köztársaság területén biztosító részvénytársaság, szövetkezet, egyesület, vagy harmadik országbeli biztosító magyarországi fióktelepe formájában létesíthető. Az európai részvénytársaságról szóló 2004. évi XLV. törvény 1. § (5) bek. értelmében, ha törvény valamely tevékenység folytatásához részvénytársasági formát ír elő, azon az európai részvénytársasági formát is érteni kell. Az európai szövetkezetről szóló 2006. évi LXIX. törvény 1. § (7) bek. alapján, ha törvény valamely tevékenység folytatására szövetkezeti formát ír elő, illetve amennyiben törvény valamely tevékenység végzését szövetkezeti formában lehetővé teszi, azon az európai szövetkezeti formát is érteni kell (hatályos: 2006. augusztus 18-tól). A környezetvédelmi biztosítás és biztosíték intézménye régi eszközt elevenít fel új köntösben. Egy megfelelő kárfedezeti rendszer lehet csak a modern környezet-, természetvédelem alapja.

24. A vázolt hazai és külföldi példák a jogérvényesítés változó hatékonyságú lehetőségeiről szóltak. Közjogi szabályozás, de magánjogi következményekre is kiható rendelkezéseket tartalmaz a 2006. január 15-én hatályba lépett 33/2005. (XII. 27.) KvVM rendelet. Ennek következtében a közigazgatási eljárásokban a beavatkozó ügyfelek egy része is díjfizetési kötelezettséggel néz szembe. Környezetvédelmi szakmai körökben ezért a miniszteri rendelettel szembeni vélemények váltak ismertté. A 2006. évi ügyforgalom a zöldhatóságoknál végül is nem csökkent. Mégis – úgy vélem – díjfizetéssel nem szabad korlátozni a közérdekből beavatkozót. Vizsgálni kell viszont beavatkozása helyénvalóságát.

25. A konsziderálás eredendően angolszász jogintézmény, amely azonban az új magyar Ptk-tervezetben is relevanciához jut. A gyakorlat pedig már régóta alkalmazza a szigetországtól keletebbre is. Jelentősége az új magyar Ptk. hatálybalépését követően a gyakorlatban megnőhet.

26. Az olyan, terjedelmében kisebb, de jelentős témák kifejtését, mint a közigazgatási határérték szerepe a környezetvédelmi magánjogi kártérítésben, önálló alfejezetben helyeztem el. A közigazgatási határértéknek véleményem szerint nem lehet hatása a magánjogi kártérítésre: sem összecszerülésben, sem felelősségi alakzat tekintetében, legfeljebb a méltányosság gyakorlásakor.

27. Mindezek gyakorlati haszna a kialakulóban lévő joggyakorlat keretei közt manifesztálódik. Az elméleti elgondolások a kazuisztikában tükröződhetnek, amennyiben a gyakorló jogász is elfogadja érvelésemet. A születendő jogesetek jogi sorsára hatással lehetnek a tudományos eredmények, de a törvénykező el is térhet azoktól a korrekcionálizáció lehetőségeinek határain belül maradván.

28. A környezetvédelem és a természetvédelem ügye mint közrendi – azon belül közegészségügyi – problematika is relevanciát nyerhet a magánjogban. Például nem szabadalmaztatható közrendbe ütköző találmány. Egyéb kérdések is átfedésekhez vezethetnek a környezetvédelmi köz- és magánjog területei között. Ilyen lehet pl. a vízi társulatok (VT-k) kapcsán a köz- és a magánjogi elemek vegyes paralelitása. A környezetvédelmi jogban gyakran találkozik a köz- és a magánjog, melynek gyakorlati relevanciája abban rejlik, hogy a közjogi érdekek védelmét a magánjog, a magánjogi érdekrendszer pedig a közjog erősíti fel. A köz- és a magánjog jogelméleti síkon párhuzamosan fut, de a gyakorlatban egymást erősíti e két szempontrendszer. Azokon a területeken, ahol a környezetvédelmi magánjog deficitet szenved, a környezetvédelem közjogi eszközei hívhatók fel. Ahol a közjog deficitese, a magánjog nyújthatja a kellő jogbiztonságot. Ahol mindkét jogág érvényesül, a megoldások eltéréseket mutatnak.

29. Az empirikus vizsgálatok, valamint a különböző jogi szaknyelvi anyagok eltérésekhez vezethetnek. Ilyenkor a szemantikai-szemiotikai alapból eredő differenciákat a komparatiztika nyelvi eszköztára hivatott elsimítani. Az összehasonlító jog terminus technicusai megteremthetik az összhangot eltérőnek tűnő, de a valóságban egymáshoz közel álló jogrendszerek között is. Ennek gyakorlati haszna többek közt az ítéletek átvételekor, a külföldi határozatok magyarra értelmezésében rejlik. A külföldi közigazgatási szervekkel való kapcsolattartás, a twinning a határokon átnyúló környezeti károkozások kapcsán is akcentuálódhat.

30. Fontosnak tartom a fent kiemelt területeken kívül a környezetjog és a versenyjog, a fogyasztóvédelmi jog, a reklámjog, a védjegyjog etc. interdiszciplináris területeit, valamint a környezetvédelem és munkajog érintkezési felületeit. Ezek jórészt olyan terjedelmű témák, amelyek kifejtésére önálló dolgozatban kerülhetne sor. Úgy tűnik, a jog által biztosított keretek – etikai kódexek, társadalmi önszerveződések – nem nyújtanak kellő védelmet a környezeti-természeti értékek oltalmához. A tömegtájékoztatásban számosan rétegzett a környezeti információ transzfere. Az interdiszciplinaritás segíti a környezetvédelem integratív szemléletének gyakorlati érvényre jutását.

III. A szerző kapcsolódó publikációinak jegyzéke

1. Julesz Máté: A felszíni vizek védelme. A jövőre hatályosuló 203/2001. (X. 26.) Korm. sz. rendeletről. Cég és Jog, Budapest 2002. 11. pp. 17-18.
2. Julesz Máté: A francia, a belga és a holland magisztrátusi rendszerről. Magyar Közigazgatás 2005. 7. pp. 424-434.
3. Julesz Máté: A környezeti civil felelősség Magyarországon. Németországban és Franciaországban. Jogelméleti Szemle 2003. június pp. 1-6.
4. Julesz Máté: A környezetvédelem és a kártérítési felelősség. Magyar Jog 2005. 12. pp. 723-731.
5. Julesz Máté: A környezetvédelem és a magatartástól eltiltás néhány aspektusa. Magyar Jog 2005. 6. pp. 357-359.
6. Julesz Máté: A környezetvédelmi actio popularis I-II. Cég és Jog 2003. október: pp. 32-34., 2003. november: pp. 26-27.

7. Julesz Máté: A közigazgatási határérték szerepe a környezetvédelmi magánjogi kártérítésben. Magyar Közigazgatás 2003. 11. pp. 703-704.
8. Julesz Máté: A reconsideration of civil environmental liability and insurance. Jura 2004. 1. sz. pp. 109-115.
9. Julesz Máté: A versenyjog és a környezetvédelem időszerű kérdései. Magyar Jog 2004. 7. pp. 405-413.
10. Julesz Máté: Adalékok a természetvédelmi és a környezetjog történetéhez. Magyar Közigazgatás 2006. 6. pp. 343-355.
11. Julesz Máté: Adalékok a természetvédelmi és a környezetjog történetéhez Környezetvédelmi és Vízügyi Értesítő III. évf. (2006.) 8. sz. pp. 1291-1304.
12. Julesz Máté: Advances in legislation relating to soil protection. Jura 2006. 1. sz. pp. 149-157.
13. Julesz Máté: Air pollution: private and public law aspects. Jura 2006. 2. sz. pp. 88-96.
14. Julesz Máté: Amicus curiae írás a határértékek környezetvédelmi magánjogi érvényesüléséről a biztosítási jog kapcsán. Biztosítási Szemle 2007. 2. sz. pp. 27-33.
15. Julesz Máté: Áttekintés Nagy-Britannia és Írország bírósági szervezetrendszeréről. Magyar Közigazgatás 2005. 9. pp. 566-576.
16. Julesz Máté: Az állam, a tulajdonjog és a környezet-természet kapcsán. Magyar Közigazgatás 2006. 11. pp. 657-660.
17. Julesz Máté: Az állam, a tulajdonjog és a környezet-természet kapcsán. Környezetvédelmi és Vízügyi Értesítő 2007. 1. sz. pp. 177-180.
18. Julesz Máté: Az állatok által okozott kár megtérítésének néhány szempontja. Magyar Jog 2003. 11. pp. 662-666.
19. Julesz Máté: Egy modern jogi eszköz a környezet védelmében. Magyar Tudomány 2006. 12. pp. 1476-1488.
20. Julesz Máté: Fejlemények a környezetvédelmi biztosítás és biztosítékadás terén. Biztosítási Szemle 2006. 9. pp. 45-55.
21. Julesz Máté: Felelősség az emberi környezetet veszélyeztető magatartásokért, I. rész: A környezetvédelmi magánjogi felelősség alapesete, Jura, 2007. 1., pp. 90-110.
22. Julesz Máté: Felelősség az emberi környezetet veszélyeztető magatartásokért, Magyar Jog, 2002. 7., pp. 413-418.
23. Julesz Máté: Fogyasztóvédelem és környezetjog. Cég és Jog 2003. 4. pp. 20-21.
24. Julesz Máté: Francia hulladékjog. Magyar Jog 2002. 6. pp. 372-376.
25. Julesz Máté: Gondolatok a termékfelelősségről, termékszavatosságról és a környezetvédelmi magánjogról. Magyar Jog 2007. 1. pp. 45-48.
26. Julesz Máté: Hozzászólás a környezetjogi informatikához. Magyar Közigazgatás 2004. évi 7. sz. pp. 444-448.
27. Julesz Máté: Hulladékkezelés, csomagolás, reklám. Napi Jogász 2002. június pp. 28-29.
28. Julesz Máté: Interdisciplinary fields of environmental law and new branches of civil law. Jogelméleti Szemle 2003. szeptember pp. 1-6.
29. Julesz Máté: Ius publicum és ius privatum kapcsolata a környezetjogban. Magyar Jog 2006. 9. pp. 529-534.
30. Julesz Máté: Ius recreamenti civile. Palánk (az akkori alsó-Tisza-vidéki Környezetvédelmi Felügyelőség folyóirata) 2002. március pp. 9-12.
31. Julesz Máté: Kiteljesedés és integrizmus. Európai Szemmel 1999. évi 2-3. sz. pp. 88-102.
32. Julesz Máté: Környezet- és munkajog egyes interdiszciplináris kérdéseiről. Munkügyi Szemle 2006. 12. pp. 25-27.
33. Julesz Máté: Környezet – jog – statisztika, Társadalomkutatás, 2007. 1., pp. 45-62.

34. Julesz Máté: Környezetvédelem és tömegtájékoztatás (reklámjog, védjegy, versenyjog és jó hírnév), Infokommunikáció és jog, 2007. február, pp. 10-18.
35. Julesz Máté: Környezetvédelmi biztosítás és biztosíték, Cég és Jog, 2003. május, pp. 27-28.
36. Julesz Máté: Környezetvédelmi civil szervezetek és az *actio popularis*, Acta Humana, 2006. 3-4., pp. 150-164.
37. Julesz Máté: La responsabilité civile pour les faits d'animaux aujourd'hui et hier, Jogelméleti Szemle, 2003. december, pp. 1-6.
38. Julesz Máté: Mediáció Belgiumban, Magyar Jog, 2000. 3., pp. 177-178.
39. Julesz Máté: Néhány szó a környezetvédelmi biztosításról, Magyar Jog, 2005. 4., pp. 228-233.
40. Julesz Máté: Prevenció és reparáció a környezetvédelmi magánjogban, Magyar Jog, 2006. 3., pp. 162-168.
41. Julesz Máté: Thoughts on the 2004/35/CE directive on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage, Jura, 2005. évi 2. sz., pp. 153-158.
42. Julesz Máté: Un égard particulier au droit privé de l'environnement (Quelques remarques d'importance juridique soulevées par l'urgence de l'harmonisation communautaire européenne), Jura, 2005. évi 1. sz., pp. 102-113.

IV. Summary: Civil Law Aspects of Environmental Law

Antal Ádám postulates that environmental law is a basic law of third generation. The aim of the PhD-theses is to highlight civil law aspects of environmental law in an analytic way, as well as to draw conclusions that can be adapted to legal practice.

Basic form of environmental private liability and liability for damage caused by animals are parts of *strictu sensu* private environmental law.

The Hungarian Code on Environmental Law in force furnishes – since 19th December 1995 – a legal standing to the environmental civil organisations in case of environmental pollution, damage and danger for the environment (Act No. LIII of 1995, Section 99, Paragraph 1, b)).

According to point 5.3. of the Regulation of the Minister of National Education No. 31 of 2003, *in several fields of civil law, especially in the field of tort law, there is a need for amendment...*

1. The evolution of civil liability for environmental damage, pollution of the environment and exposing the environment to danger shows different aspects from Hungary to the West. In certain countries – such as Austria -, the protection of the environment had appeared at an early age: within the Austrian Baurecht in the 19th century.

2. The Baurecht protected the environment from a private law view. At the beginning, we face an environment protection under a purely private law aspect, giving a palladium not to the whole of flora and fauna, but to the values of nature in the possession of a civilian. It takes a very long time for those values to appear on the level of national law production. According to the Code Civil, in the French jurisprudence, environmental objective liability shows up from the end of the 19th century.

3. Environmental civil liability evokes e.g. the point of delictuality-objectivity, breaching the principle of non-cumulation, and their practice home and abroad. Subjective and objective liabilities bring different burdens for the liable one and different possibilities of reparation for the damaged one. To all these aspects, the global axiology of environment and nature protection is added.

4. Liability is indeed objective only when it is based on the fact that damage occurred within the scope of activity of the author. If the damage could have been prevented, it is about fault-based liability. The strict nature of objective liability is mitigated by the presence of fault as a subjective element; thus facts and laws can be regarded from an other point of view.

5. After three years, two more years are added in order to sue the author, however, on a general delictual basis. Exculpation thus undergoes changes: the author of the damage is supposed to prove that he or she acted as it was generally expected from him or her in a similar situation. The significance of it is partly that a case that normally generates objective liability can be brought before the court for two more years and partly that delay on the part of the damaged party results in an easier exculpation of the author of damage. The liability structure undergoes significant changes, that is of huge importance.

6. The neighbourhood liability becomes a *lex perfecta* with a double – a a) *possessoria* and a b) *petitoria* – *disciplina sanctionum*. The *actio negatoria* and the *actio in rem* have a well-functioning in practice, and it is less burdensome for the court. Neighbourhood right is in the Hungarian Civil Code thus, applying the clause of Québec, integrated. Municipal archives annihilate documents after five years, which might make it difficult to plead before court.

7. Environmental *actio popularis* takes its place in the Proposal of the new Hungarian Civil Code. Environmental *actio popularis* has evolved from the legal standing of the associations and that of the public prosecutor (1900s) to the legal standing of concerned administrative organs (2000s). I mean, the latter one was missing from legal products of the former decade due to practical reasons. The institution of *actio popularis* assures, within the reaches of environment, nature and animal protection, the possibility for the citizen of defending public interests. It is an important tool in the hands of citizens and administrative organs desiring to protect the citizens' interests.

8. Besides numerous lexicons, we may read in the great lexicon of Pallas too: *actio popularis* (people's accusation) meant in Roman law that every Roman citizen had had the right to make an accusation for a crime of common law. The lexicon describes this institution as negative. *Actio popularis* means today something else, something new. One of those is the institution of people's action in environmental law. The role played by civil organisations underlines the importance of human rights. The third part of Agenda 21 accentuates the role of women, children and the young, as well as that of local organisations and NGOs in realising sustainable development. Class action – according to Anglo-Saxon law tradition – highlights a certain interest of a certain class or group of the society. One or more members of that class or group stand before the court, and the judgment will have a coercive force in other similar cases. Whilst class action serves interests of a certain part of the society, people's action is to represent global interests of the society, e. g. through civil organisations' legal standing.

9. In The Netherlands, the institution of *actio popularis* in the domain of environment protection, has been functioning from the early 1970s. In the case *Het Nieuwe Meer* of 27 June 1986 (*Nederlandse Jurisprudentie*, 1987, p. 743) before the *Hoge Raad*, the court accepted *actio in rem* of the civil organisation, according to the *Burgerlijk Wetboek*. In Great-Britain, only a so-called judicial review proceeding is allowed to the civil organisations: damages are beyond their tools.

10. According to the new Section 3.4 of the *Algemene Wet van Bestuursrecht* (General Act on Administrative Law), legal standing in administrative authorisation procedure is not for all, but for those who are interested. According to the amended Section 6.13, they have the legal standing on appeal only if they intervened at first instance. (See:

Section 98 Paragraph (1) of the Code on Environment Protection of Hungary: association or other civil organisation acting in the area...) Dutch environmentalists consider it as the decay of the Dutch *actio popularis*. The harmonisation with according to the Aarhus Agreement, aims only at nationalising the most necessary rules. In contrast with the indulgence general in The Netherlands, this time, we can witness a strict harmonisation.

11. Under the industrial revolution, in the 19th century, the institution of neighbourhood right was the main tool in the hands of citizens to defend their private law interests. After the second world war, consumption and thus environment pollution increased, necessitating new tools to protect the environment. On the level of public law, the administrative organs could not cope with environmental and nature troubles. In more civilised states, *actiones populares* appeared. It occurred however sometimes that so-called civil organisations served exclusively the interests of their members: those were *actiones utilitatis suae causa*. Organisations, playing the role of a private attorney general, have represented real public interest, tending to protect the environment through *actiones liberales*.

12. When we speak about private law, environment comprises nature, thus raising a number of new problems. Practice and theory were formed within the European Community. From this point of view, countries of Common Law and those of Statute Law reached similar results. Private liability for environmental and nature damage is examined from various aspects in the study. Legal theory is a method made use of by the author for a better interpretation. Environmental philosophy, a special area of philosophy, offers a special aspect. Legal theory is immanent in legal practice. Theory lends a helping hand to properly interpret case law.

13. Case law illustrates conclusions drawn from theory. Cases from Hungary and also from abroad are highlighted. History of law plays a similar role in the study. There are two aspects of legal history in the study: *a)* a historical analysis shows us the institutional development, and *b)* consequences are drawn from the historical experience. History of law gives a better understanding of the present situation. It also explains the inherited concepts.

14. Statements included in the chapter on the state, right of property and environment and nature have found their place within the Proposal for a new Hungarian Civil Code (Book (5th) on Obligations: Liability for non-contractual damage (5th): Indemnity for legally generated damage (IIIrd). Codification of the liability of the state is supposed to be aim and means as concerns reparation of lawfully caused damage. Guardian state and „night watch” state are the extremities, and the correct behaviour of the state is to be found somewhere „mid-way”. In the field of private law, the voluntary activity of the state cannot be unconditional; it is, however, when restricted, a positive interference in behalf of the state.

15. The notion of environmental damage – analysed in depth in the study – is postulated in the Proposal for a Civil Code in Section 5:589 in Chapter IVth of Titul IInd. Environmental *actio popularis* is to be found under Section 5:591 of the Proposal. The concept of environmental damage should derive from the unification of the parallel notions to be found in the Codes on Environment, Nature and Waste Economy. The analysis and explanation of the notion of environmental damage might ease the application of the future Hungarian Civil Code alike.

16. Liability for damage caused by animals is to be found in Chapter IInd under Titul IInd. It seems to be important to underline Section 5:576 Paragraph (2). Illustrative case law from Hungary and abroad help a better understanding, which circumstances are necessary to consider an animal „ferocious”. In the Proposal, it is *expressis verbis* conceptualised that not the race of the animal, rather the measure of danger what it represents and its behaviour determine, whether fault-based or faultless liability is to be

applied. Not only the legal sort of the animals, but also the private liability of their guardians is questionable and precarious. It is of great importance to render this topic absolutely clear: legal safety is at stake.

17. According to Section 7 of the Act No. VI of 1872, for damage caused to plantations, forestry and agricultural land by the main wild animals (deer, daim and boar), the possessor or the landlease-holder was to indemnify. This Section was substituted by Section 7 of the Act No. XX of 1883: boar came under Section 13, among the so-called *noxious beasts of prey*. According to Section 8, for damage caused by those animals no-one was to indemnify, since, in principe, anyone was authorised to extinguish their lives. Today, many of the animals to be found under Section 13 – for instance pine-marten, wild cat, bear – are declared an endangered species (Annex 2 of Ministerial Decree 13/2001/KöM); lynx, wolf and otter are declared a highly endangered species (ibid. Annex 4).

18. Kolosváry refuses the standpoint quasi ex delicto in case of damage caused by wild animals, explaining that people authorised to hunt are rather exempt of fault, when the wild animals living on their territories cause damage to another's yield, applying a fiction that the bearer of the hunting authorisation caused it in a culpous way; even if it was not the case. This fiction was at the basis of objective liability for damage caused by wild animals in the Kingdom of Hungary. Indeed, damage caused by wild animals is in connection with the right to hunt as a *ius principis proprium*. This latter one had appeared first on German land in the 9th century.

19. Damage caused **to** animals was of much more importance. In case of *vis maior* (*szerencsétlenség*), for half of the value, in case of delictuality (*bosszúságból és szántsándékkal*), for the whole price of the animal was to indemnify. It was a kind of fault-based liability, and only *damnum emergens* was to be covered. Damage caused **to** animals was considered much serious than damage caused **by** animals in Hungary on the threshold of the historical new age.

20. Recent amendments to the Codes on Waste Economy, on the Environment Protection and on the Nature Protection have brought about compatibility to harmonise with 2004/35/EC directive, creating the legal background for new norms concerning environmental insurance and other forms of financial security. Our duties originating from supranational law are to be fulfilled not merely of fear of sanctions, but also because the environment protection is our common pledge. The European Union, as an organisation comprising several states and nations, creates a possibility to take profit from experience of the member states and also prospects a future, complex, nevertheless transparent and borderless legal system. Such a legal system would make communication easier; legal and geographical borders could thus vanish.

21. Before changing the paradigm, state companies, agricultural cooperatives reached liability insurance with the only state insurance company, this latter covering environmental damage up to, as a maximum, 1 million forints a year. The institution of property insurance also emerged, but liability insurance seemed to be more suitable. Prevention is always opposed to the institution of insurance, since it makes it possible to avoid environmental damage induced.

22. According to Section (27) of the Preamble of the Directive 2004/35/CE of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage, Member States should take measures to encourage the use by operators of any appropriate insurance or other forms of financial security and the development of financial security instruments and markets in order to provide effective cover for financial obligations under this Directive. The Hungarian legislation has recently fully fulfilled those requirements.

23. In the form of a European insurance share company (*SE*, according to Regulation 2157/2001/EC and Act No. XLV of 2004) – also possibly in the form of a European insurance cooperative, *id est SCE* -, a cooperational company could be founded on the level of the European Union. Companies operating under the legal system of an EU member state other than Hungary, having interests on the Hungarian insurance market, could also have a business share in a reinsurance carrier, having their residence and place of business within the European Union. According to Section 10 Paragraph (1) of the Act No. LX of 2003, in Hungary, an insurance company can be established in the form of a share company, a cooperative, an association or a subsidiary company of a third country's insurance company. According to Section 1 Paragraph (5) of the Act No. XLV of 2004, when it is stipulated by an Act that a certain kind of activity can be done under the form of a share company, European share company is also to be understood. According to Section 1 Paragraph (7) of the Act No. LXIX of 2006 on the European cooperatives, when it is stipulated by an Act that a certain kind of activity can be done under the form of a cooperative, European cooperative is also to be understood (in force from 18th August 2006). The institution of environmental insurance and other forms of financial security evoke an ancient means in a new form. Only a proper system of damages can cover a modern environment and nature protection.

24. The above mentioned case law reflects a certain ambiguity in the field of law enforcement. Regulation No. 33 of 2005 of the Minister of Environment Protection and Water Economy (in force from 15th January 2006) is an administrative norm, however, not without private law consequences. Due to this norm, a part of the interloper clients have to face liability for payment of charges. That is why some of the environmentalists expressed their anxiety as concerns the above mentioned ministerial regulation. Finally, we can ascertain that the number of clients of the „green” administrative organs did not diminish. I believe, however, that liability for payment of charges should not impede those who wish to go for justice in defending public interests. Naturally, only proper and correct aims are to be defended by law.
25. *Consideration* is a basically Anglo-Saxon institution in law, however finding its place in the new Civil Code of Hungary under preparation. Practice has already long before made use of it eastwards from the British Island too. Its significance might increase after adopting the new Civil Code in Hungary.
26. Environment and nature protection, as public law, public health law domain, might be relevant in private law alike. Patent is not to be attached to an invention opposed to public law. Other examples could also have been quoted to illustrate interdisciplinarity of public and private law. Such as water societies (*vízi társulat=VT*). Private law and public law can protect environmental and nature values together in a better and more complex way: private law might cover points where public law does not furnish a proper defence, and vice versa.
27. Empirical examinations and legal materials in different foreign languages might lead to ambiguities. In that case, semantical and semiotical difference could be resolved by the vocabulary of comparative law. Termini technici of comparative law can create a harmony between different legal systems. Its practical advantage is to be perceived – *inter alia* - when taking a foreign judgment over and trying to explain its real meaning. Cross-border twinning connection between foreign administrative organs may also underline its importance.
28. Besides the above underlined domains, I think, interdisciplinary fields of environmental law and competition law, law of consumer's protection, publicity law, trade marks etc. are also of higher importance. These are so voluminous

topics, that a separate study should cover them. It seems to me that framework assured by law – codes on ethics, civil organisations – does not furnish a sufficient palladium for environment and nature protection. Transfer of information is operated via various methods in the mass media. Interdisciplinarity helps to validate the integrative aspect of environment protection.

29. Themes of shallower volume but of huge importance are to be found in separate sub-chapters; e. g. the role of administrative liminal value concerning the regress in common law in the environment protection. In my opinion, liminal value should have no effect on private law indemnity: neither on the sum, nor on the question of applying a subjective or an objective civil liability structure. It might play a decisive role exclusively in determining, whether to allow equity or not.
30. All these assertions and suppositions can show their real value on the level of legal practice. Theory is mirrored by case law only when practitioners accept it. The legal sort of cases can be directed by scientific results, notwithstanding, magistrates have the freedom to digress within the scope of correctionalisation.